

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Радостина Божидарова Захариева

Познанието за лъжата, отразено в езика (изследване върху идиоматиката на френския, българския и румънския език

от проф. дфн Силвия Ботева

Дисертационният труд на Радостина Захариева респектира с обхвата и сложността на поставените цели и задачи. В уводните страници авторката обосновава актуалността на темата, по която работи. Лъжата като социално явление придобива все по-заплашителни размери; с различните си форми на проява тя едва ли не се превръща в „естествено състояние, в норма на поведение“ (Д. Угрешич, цитиран от Р. Захариева, стр. 6). Този факт, естествено, намира своето отражение в езика.

Предмет на изследването е езиковото обозначение на понятието за лъжа в идиоматиката на три езика – френски, български и румънски. Подобна проблематика до момента не е разработвана.

В увода подробно са изредени основните лексикографски източници, на които стъпва конкретният анализ. Всъщност „изредени“ не е точната дума, защото Р. Захариева съумява да определи отличителните им характеристики и мястото им сред други подобни трудове. Общият списък на източниците впечатлява с многоликия си характер – той включва фразеологични, тълковни, етимологични речници, речници на синонимите, на разговорната реч, сборници с паремии, електронни бази данни. Обхватът на източниците гарантира обективността на направените наблюдения и тълкувания.

В увода е отделено място и за обосноваване на връзката между българския и румънския език от една страна, и между тези два балкански езика и френския, от друга страна. Тази връзка се разглежда в исторически, социокултурен, нравствен и психологически план.

Р. Захариева се спира и на един важен теоретичен въпрос, предмет на нееднозначни тълкувания – този за същността на идиоматиката. Авторката уточнява, че тя приема този термин вместо „фразеология в широкия смисъл на понятието“ (стр. 33).

В тази кратка, но съдържателна теоретична част се аргументира и изборът на устойчивите съчетания, които са обект на анализ в работата – става дума за фразеологизми, паремии, сравнения и колокации.

В Първа глава, озаглавена „Теоретична база на изследването“ се прави впечатляващ преглед на етапите, през които минава човешкото познание за лъжата и по-точно научното знание. Със завидна лекота (зад която стои огромен труд на анализ и синтез) Р. Захариева започва с епохата на античността, преминава през Средновековието, Ренесанса, Просвещението и стига до съвременното. Разгледани са фундаментални текстове, тълкуват се становищата на някои от най-великите мислители и учени. Много информативна е частта, посветена на съвременните схващания за лъжата, представени от биологията, социологията, антропологията. Страниците, посветени на лингвистичните изследвания, са малобройни – причината е, че подобни изследвания за френския и румънския език на практика липсват, а за българския те са повече от ограничени.

Особено място в труда заема Трета глава „Същност на лъжата“. Още в началото авторката посочва основните характеристики на разглежданото явление, след което подробно ги анализира. Лъжата се противопоставя на истината, сравнява се с измамата и, много важно, разглежда се от гледна точка на неизменната ѝ обвързаност с комуникативния акт. Но главната задача в тази част е лъжата да се характеризира чрез семантико-прагматичен анализ на идиоматичните изрази в трите езика. Прецизно формулираните изводи, с които завършва тази глава, разкриват същностните черти на лъжата.

Същинската аналитична част на дисертацията е посветена на модусите на лъжата: лицемерие, преструвка и ласкателство, хитрост, демагогия и манипулация, слух и клевета. Лицемерието се разглежда като основна форма на проява на лъжата. Една от дефинициите, които авторката цитира е „характеристика на лице, което възприема поведение [...] с цел да излъже, измами чрез прикриване“ (стр. 182).

В този дял от работата се прави обстоен и задълбочен анализ на фразеологични единици и паремии, експлициращи различни страни на лицемерието. Двойствеността е основен признак на лицемерието, затова напълно логично голяма част от идиоматичните изрази отразяват този факт. Р. Захариева тълкува с голяма прецизност както специфичната им семантика, често обвързана с метафорични образи, така и

присъщата им синтактична структура. Подробно са разгледани и други прояви на лицемерието – лицето като прикритие и маска, нелогичното поведение и, разбира се, словото като основен инструмент, с който си служи лицемерният човек. В страниците, посветени на словото, авторката не се отклонява от възприетия подход: чрез анализа на многобройни фразеологични единици и паремии в трите езика, отразяващи познанието за лицемерието, се открояват негови съществени черти. Те са свързани с очевидното разминаване между изреченото слово и истинските мисли, чувства или реално извършени действия.

Авторката обобщава, че във френския, българския и румънския език преобладават идиоматични изрази със сходни характеристики, които отразяват идентичните схващания за лицемерието на носителите на трите езика. Що се отнася до различията, те са свързани с конкретния лексикален пълнеж, отразяващ специфична образност. Например типични образи за българските идиоми са мед и масло, пелин и отрова, за френския – нож с две остриета, две енории, за румънски – двете страни на монета, две лодки и др. (стр.217). Прави се и констатацията за много по-голямо сходство между идиоми в български и румънски, което очевидно се дължи на взаимодействието между двата балкански езика.

От останалите модуси на лъжата, които Р. Захариева разглежда, бих искала да открия преструвката и хитростта. За разлика от лицемерието, чиито прояви се свързват предимно с речевата дейност, преструвката се осъществява чрез разнообразни канали на комуникация – такива са изброените жестове, мимики, пози, облекло и др. Уточнява се, че лицемерието характеризира цялостното поведение на човека, докато преструвката е конкретно и често инцидентно „действие – преправяне“ (стр.234). Идиоматичните изрази отразяват именно тази специфика. И в трите езика съществуват многобройни идиоми, изградени на основата на метафори, свързани със сцената, спектакъла, актьорската игра. Те са обект на обстоен семантичен анализ. Авторката прибегва и до данни от етимологията, за да обясни появата на определени лексикални компоненти.

С присъщата ѝ задълбоченост и стремеж към изчерпателност Р. Захариева акцентира върху нехомогенната, сложна същност на хитростта като специфичен модус на лъжата, която се възприема като проява на интелигентност, съобразителност, опитност, но и като израз на лицемерие, злонамереност, манипулация.

Противоречивият характер на хитростта и произтичащото от това двойствено отношение на говорещите има своето ярко отражение в изследвания материал. Подробно са разгледани основните характеристики на хитростта и на нейния носител, тоест на хитреца. Отбелязва се също високата фреквентност в идиоматиката и на трите езика на зооними, обикновено с отрицателна конотация. И още едно много точно наблюдение: “ [...] за този най-сложен за характеризиране модус има повече необходимост от контекст, дори от широкия текст – приказки, анекдоти, литературни творби“ (стр. 313).

Девета глава „За идиоматиката, изграждаща познанието за лъжата“ е своеобразен синтез на направения в предходните части анализ на идиоматичния материал. Авторката си поставя за цел да разкрие на първо място механизма на фиксирането на познанието за лъжата и на второ място механизма на неговото изграждане. От гледна точка на когнитивните процеси по-логично би било редът да е обратен.

Р. Захариева показва и доказва, че основният механизъм за изграждане на познанието за лъжата е метафоричният. Позовавайки се главно на Лейкоф и Джонсън тя предлага един общ иконичен (метафоричен) модел, който ѝ позволява да направи логично издържана класификация на основните типове метафори – ориентационни, онтологични и структурни, илюстрирани с много примери. Що се отнася до механизма на фиксиране, авторката го обвързва с различните типове идиоматични изрази, което ѝ дава възможност да направи обобщение и от съпоставителен характер, отчитащо приликите и отликите в трите езика.

В заключителната част Р. Захариева представя най-съществените аспекти на познанието за лъжата, отразени в идиоматиката на френския, румънския и българския език. Установената близост между трите езика в тази област потвърждава универсалната доминанта в концептуализирането и езиковото обозначаване на това явление.

В обобщение ще посоча основните достойнства на труда:

- Оригиналност и актуалност на избраната тема.
- Първо по рода си съпоставително проучване върху езиковото обозначение на лъжата във френския, румънския и българския език.

- Много добър теоретичен фундамент на изследването, доказателство за което е внушителната библиография.
- Впечатляващ корпус от ексерпирани лексикографски данни, което гарантира обективността на направените наблюдения и изводи.
- Прилагане на интердисциплинарен подход, позволяващ разглежданото явление да се представи във възможно най-широка перспектива.
- Детайлен и задълбочен анализ на свързаната с познанието за лъжата идиоматика във френския, румънския и българския език.
- Стойностни и убедителни изводи и заключения.

Дисертационният труд се характеризира с размах и мащабност, с обхватността на разглежданата проблематика, с безспорно приносния си характер. С пълна убеденост предлагам на членовете на уважаемото жури да присъдят на Радостина Б. Захариева образователната и научна степен „доктор“.

16.02.2019 г.

проф. дфн Силвия Ботева

